

יום פטירתו של משה רבנו

א. דעת רב שר-שלום גאון

תוס' במנחות (דף ל ע"א, ד"ה מכאן) והרא"ש בפרק ערבי פסחים (סי' יג) הביאו את דברי רב שר-שלום גאון, הסובר שמשה רבנו מת בשבת, ולכן תיקנו לומר צידוק הדין בשבת במנחה, על שמת משה רבנו באותה שעה. וגם נהגו שלא לקבוע מדרש באותה שעה, משום דחכם שמת בתי מדרשות בטלים. והקשו שם מספר קושיות על דבריו, ואלו הן:

א) "וקשה דהא כתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, ודרשינן היום מלאו ימי ושנותי, ואם בשבת מת אי"כ כתב היום מערב שבת ויש לתמוה דכתב על העתיד, ולר"ש לא בעי למימר דהפסוק נאמר על העתיד..." (התוס' שם).

ב) "דכתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, ודרשו רבותינו (ר"ה יא ע"א) היום מלאו ימי ושנותי, ואמרינן (במדרש רבה פ' וילך) בו ביום כתב י"ג ספרי תורה ובשבת היאך היה כותב" (הרא"ש שם).

ג) "ועוד קשה דבסדר עולם משמע דבשבעה באדר שמת משה בו ערב שבת היה, דקתני ואחר הפסח בעשרים ושנים סבבו את העיר כל אנשי המלחמה היקף פעם אחת ויהי ביום השביעי וישכימו בבוקר וגו', רבי יוסי אומר יום שבת היה, והשתא משהתחילו לסבב לו בכ"ב בניסן, אי"כ יום שביעי שהיה שבת כ"ח בניסן היה, ומדכ"ח בניסן שבת שבעה באדר ערב שבת" (התוס' והרא"ש שם).

ובמרדכי פרק ערבי פסחים, וכן במרדכי הלכות קטנות ה' ס"ת, הובאו קושיות אלו בשם הר"ר אלחנן.

ב. דעות הב"ח והט"ז

ויעויי בב"ח על הטור או"ח סי' רצב, שכתב ליישב קושיות אלו, דבערב שבת מת משה, ובו ביום מלאו ימיו ושנותיו וכתב י"ג ס"ת, אבל קבורתו בגיא שקברו הקב"ה לא הייתה אלא בשבת במנחה, ועל כן מצדיקים הדין באותה שעה דאסתלק מעלמא. והאריך שם לקיים פירוש זה. ובט"ז סי' רצב ס"ק ב כתב גם, דבערב שבת בזמן המנחה מת משה, ולפי שבשבת ניתנה התורה ע"י משה עושים זיכרון בזמן המנחה לבטל המדרש, עיי"ש. ולדבריהם, לא בשבת מת משה רבנו, אלא בערב שבת.

ג. דעת "קרובן נתנאל"

"קרובן נתנאל" על הרא"ש, בפי ערבי פסחים סי' יג, אות כ, מיישב חלק מהקושיות, אך לפני כן כתב: "ותמיהני שלא השיג אדבריהם מהא דאמרינן התם מכאן ואילך כתב משה

בדמע"י, וכוונתו דאפשר היה להקשות מהגמ' במנחות, שלדעת ר"ש שמונה פסוקים אחרונים שבתורה, מ"וימת שם משה עבד ה' הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, וודאי נכתבו ביום פטירתו של משה, דודאי "וימת שם משה" נכתב סמוך למיתתו ולעיל מיניה כתיב "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום". ואם מת בשבת, איך כתב פסוקים אלו בשבת, וא"כ היה אפשר להקשות גם מהגמ', ולא רק מהמדרש.

ויש ליישב קושיה זו ע"פ דברי המהרש"א במסכת בבא בתרא (טו ע"א), שפירש כי דברי הגמ', "מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע"י, אין כוונתם שמה בכה בשעת הכתיבה מרוב צערו (כמו שפירש"י במנחות), אלא שהכתיבה הייתה בדמע ולא בדיו. וז"ל שם: "...והוסיף עוד לומר דגם הכתיבה מוימת משה נשתנה משאר הכתיבה שהיה בדיו וכאן בדמע דלא הוה כתב גמור כההיא דפרק המביא גט ירושם להם ברוק'...". עיי"ש בדבריו. ולפי"ז ל"ק מהגמ' במנחות שמה כתב "וימת שם משה" ביום מיתתו, שכן הכתיבה הייתה בדמעות ולא בדיו, ואין זה כתב שחייבים עליו בשבת כדאיתא במשנה בפרק הבונה, "כתב במשקין, במי פירות, באבק דרכים, באבק הסופרים, ובכל דבר שאינו מתקיים פטור", ולכן יכול משה לכתוב פסוקים אלו בשבת. וב"קרבן נתנאל" שם כתב, דבאמת בזוהר סדר תרומה מבואר כדברי רב שר-שלום, וכתב ליישב את שתי הקושיות הראשונות, וז"ל: "ויש ליישב דבריהם ע"פ מה שדריש בספרי ויבכו בני ישראל שלשים יום קודם מותו וכ"ה בכוונת האר"י דף ס"א, וימת משה כתב בעודו חי כי ראה כי סר צלו מעליו והוא שלשים יום קודם מיתתו כידוע. וא"כ הא דכתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וכתב י"ג ס"ת היינו באותו יום, וצדקו דברי חכמים, אלו ואלו דברי אלקים חיים, שאם בשנה פשוטה מת, ז' בו היה בשבת, שבת מלא, כשסר צלו היה ז' בשבת בע"ש, וכן במדרש ילקוט דבשנה מעוברת מת באדר ראשון ושבת מלא, אך סדר עולם א"א ליישב ע"פ דרך זה". וכוונתו היא דבאמת משה מת בשבת, אך כתב "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום" וכן "וימת שם משה" וכו', וכן י"ג ס"ת, שלשים יום קודם מותו, וזה לא היה בשבת. אך כתב דהקושיה מ"סדר עולם" א"א ליישב ע"פ דרך זה, שכן ע"פ "סדר עולם" ז' באדר, שבו מת משה, היה בערב שבת, ולא בשבת.

ד. יישוב הקושיה מ"סדר עולם"

ונראה לי, שאפשר ליישב את הקושיה מ"סדר עולם" ע"פ דברי הגמ' במסכת שבת: "ת"ר בששי בחודש ניתנו עשרת הדברות לישראל, רבי יוסי אומר בשבעה בוי" (פו ע"ב) — פז ע"א), ומבאר שם הגמ', דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל: "כתיב הכא זכור את יום השבת לקדשו וכתב התם ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה, מה להלן בעצמו של יום אף כאן בעצמו של יום". מחלוקתם היא באיזה יום הוקבע החודש: "רבי יוסי סבר בחד בשבא איקבע ירחא", ואם א' בסיון היה ביום ראשון א"כ בשבת היה ז' בסיון, "ורבנן סברי בתרי בשבא איקבע ירחא", ואם א' בסיון היה ביום שני בשבוע, א"כ בשבת היה ו' בסיון (עיי"ש בסוגיא דלרבנן עיברו את אייר באותה שנה, ולכן א' בסיון היה ביום ב', ולא ביום א').

יוצא מזה, שנחלקו רבנן ור' יוסי על התאריך של אותה שבת, שבה ניתנה תורה. לרבנן הייתה אותה שבת ו' בסיון, ולר' יוסי — ז' בסיון. היינו: לפי ר' יוסי התאריך של אותה יום בשבוע הוא יום אחד בחודש מאוחר יותר מאשר לרבנן. ודבר זה נמשך והולך,

כלומר: אף מספר שנים לאחר מכן כל יום בשבוע יהיה בעל שני תאריכים שונים. לר' יוסי תאריך מסוים, ולרבנן יום לפניו. לחילופין: אם נבחר תאריך מסוים, הרי שלרבנן הוא יחול ביום אחד מאוחר יותר בשבוע מאשר לר' יוסי (כמו זמן מתן תורה: ו' בסיון חל לפי ר' יוסי ביום ו', ולפי רבנן בשבת).

הגמ' במסכת יבמות (פב ע"ב) אומרת: "ואמר ר' יוחנן מאן תנא סדר עולם, רבי יוסי", עיי"ש. גם בתוס' וברא"ש שהקשו מ"סדר עולם", הביאו: "...רבי יוסי אומר שבת היה וכ"ח בניסן היה", עיי"ש. וא"כ נראה שיש ליישב את הקושיה מ"סדר עולם" כך: אמנם לפי ר' יוסי כ"ח בניסן היה שבת, אך לפי רבנן יוצא שכ"ח בניסן היה ביום ראשון, שכן תמיד אותו תאריך יחול לר' יוסי יום אחד לפני שיחול לרבנן. אם לר' יוסי כ"ח בניסן הוא שבת, הרי שלרבנן כ"ח בניסן הוא יום ראשון, או לחילופין: אם נאמר שבשבת נכבשה יריחו לכ"ז, וכדמשמע בירושלמי שבת פרק א הלכה ח ("שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת", עיי"ש), ולר' יוסי אותה שבת חלה בכ"ח בניסן, הרי שלפי רבנן אותה שבת חלה בכ"ז בניסן.

וא"כ לק"מ, דבאמת לפי ר' יוסי, דהוא בעל "סדר עולם", כ"ח בניסן היה שבת, וא"כ ז' באדר באותה שנה היה ערב שבת, אך לפי רבנן כ"ח בניסן באותה שנה היה יום ראשון (ואותה שבת הייתה כ"ז בניסן), וממילא ז' באדר היה בשבת. דברי רב שר-שלום גאון הם לפי רבנן, ואכן לפי רבנן ז' באדר באותה שנה, יום פטירתו של משה רבנו, היה בשבת, ובצירוף לתירוץ "קרבן נתנאל" על הקושיות הראשונות, נתיישבו דבריו.

